

организаций в контексте существующих молодежных националистических и антисталинских движений в СССР и Украине в первые послевоенные годы.

Ключевые слова: евреи, Украина, Подолье, молодежное националистическое движение, сионизм.

Valeriy Kononenko

ACTIVITY OF THE ZIONIST YOUTH ORGANIZATION «EYNIKAYT» IN ZHMERYNKA IN 1944–1948

The article deals with the activity of the organization the «Eynikayt» in the early postwar period (1944–1948) through the Jewish Zionist youth organization of Zhmerynka. The author analyzes the reasons and grounds spread by Jewish nationalism and Zionism among pupils and students in the USSR and Ukraine in the early years of liberation from Nazi occupation. The example of the activity of the «Eynikayt» in the article analyzed the peculiarities of the Jewish youth organizations in the context of anti-Stalinist and nationalist youth movements in the Soviet Union and Ukraine in the early postwar period.

Key words: jews, Ukraine, Podillya, youth nationalist movement, zionism.

УДК 94(477):(349+355.01):005

Вадим Росицький

ВІДПОЧИНОК ТА ДОЗВІЛЛЯ ЯК КОМПОНЕНТ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ

У статті зроблено аналіз відпочинку та дозвілля червоноармійців на початковому етапі війн. З метою оцінки настроїв тогочасних бійців Червоної армії у важких умовах оборонних боїв 1941–1942 рр., розкрито форми психологічного та фізичного розвантаження.

Ключові слова: військовослужбовець, пільги, розпорядок, відпочинок, дозвілля.

У будь-якій війні боєздатність офіцерів та солдатів залежить від складної сукупності чинників. Поряд з такими, що лежать на поверхні, як озброєння, фізична, моральна та навчальна підготовка, чисельність особового складу та дотримання дисципліни, субординація, існує цілий ряд факторів, на які тільки нещодавно стали звертати свою увагу науковці. Проблема впливу погодних умов в роки Другої світової досить часто підіймається в спогадах німецького генералітету, а роботи, присвячені впливу кліматичного чинника поки ще не численні. Причому це відбувається не тому, що ця тема була не цікава, а з причини горезвісної її «не традиційності». Те ж саме відноситься і до теми фронтового побуту. Здоров'я, моральний стан і боєздатність особового складу армії багато в чому залежить від логістики, роботи інтендантів, навчань, розпорядку дня, харчування та грошового забезпечення. Саме цьому дана проблематика є досить актуальною.

Позаяк життя в армії починається з підйому, з нього й розпочнемо розгляд фронтового побуту. Проте на війні не буває точного розкладу, це все обумовлено несподіваними атаками ворога, передислокацією військових частин – усі ці чинники значною мірою впливають на розпорядок, чи рядового, чи офіцера. Для прикладу наводиться зразок стандартного розпорядку дня ідентичного для більшості частин Червоної армії: підйом – 06:00; ранкове тренування – 06:10 – 06:30; ранковий туалет – 06:30 – 06:50; ранковий огляд – 06:50 – 07:00; сніданок – 07:00 – 08:00; заняття – 08:00 – 15:00; обід та відпочинок – 15:00 – 16:30; заняття – 16:30 – 19:30; чистка зброї та техніки – 19:30 – 20:30; вечеря – 20:30 – 21:00; партійно-масова робота, політична інформація і вільний час – 21:00 – 22:30; вечірня перевірка – 22:30 – 22:45; відбій – 23:00. Разом з тим, для штабних працівників був інший розпорядок дня: підйом – 07:00; фізична зарядка – 07:10 – 07:40; ранковий туалет – 07:40 – 08:10; політінформація – 08:10 – 08:40 (через день по непарних числах); сніданок – 09:00 – 09:30; робота в штабі – 09:30 – 15:00; обід і відпочинок – 15:00 – 16:00; штабні заняття (через день по непарних числах); робота в штабі – 18:40 – 21:00; вечеря – 21:00 – 21:30; робота в штабі та заходи за планом нормативно-політичної роботи – 21:30 відбій – 24:00 [5, с. 55].

Порівнюючи розпорядок для офіцерського, рядового та старшино-сержантського складу, хочеться відзначити, деякі відмінності в часових рамках щодо підйому та відбою. Розклад було побудовано таким чином, що б і командири і їх підлеглі мали можливість чітко і вчасно дотримуватися обов'язки і виконувати свої завдання.

Звичайно, в дні активних бойових дій точно встановлений розпорядок дня часто порушувався, не оминуло це явище і необхідний для життєдіяльності будь-якої людини прийом їжі. В складних умовах боїв, а особливо оборонних, часто командири підрозділів не мали можливості приділяти

належної уваги харчуванню. Чергові не призначалися, не дотримувалися і елементарні санітарні умови. Норми продуктів для бійців часто не вистарчало, чи через їх неможливість доставити в повному обсязі чи через просту нестачу. Через вказані причини бійцям видавалося замість встановлених за нормами 900 г хліба, 850 г, а бувало й менше [8, с. 455].

Звісно, що окрім буднів у військах були й свята. Для прикладу розглянемо наказ № 023, виданий у військово-пересильному пункту № 50 діючої військової частини № 1080, а саме він стосувався 23 лютого 1942 р. – річниці Червоної армії та флоту. У наказі йшлося про оголошення командир з'єднання подяки бійцям за службу [6, арк. 16]. До речі, подяка була одним з видів заохочення для бійців та молодших командирів.

Якщо розпорядок дня, харчування та гігієна були тими внутрішніми чинниками життєдіяльності бійців частин, то отримання грошового забезпечення ставало вже, поряд з листуванням, основною можливістю допомоги своїй родині та близьким. Надсилання коштів додому – рідним, участь в обов'язкових позиках Держбанку, закупівля харчів у населення могли бути здійснені тільки в умовах регулярного грошового забезпечення.

Основними видами державного соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей в роки німецько-радянської війни були: пенсії, допомоги у вигляді періодичних або разових грошових виплат; звільнення певних категорій громадян від оподаткування; пільги обов'язкових поставок, житлові пільги, сфери народної освіти, галузі охорони здоров'я соціального та взаємного страхування, забезпечення багатодітних матерів державними виплатами, пільги з перевезень, поштові пільги, матеріально-побутового обслуговування, цивільного права, збереження стажу та інші пільги для осіб та їх сімей, що повернулися чи не повернулися з військової служби; матеріально-побутове та культурне обслуговування інвалідів війни та сімей померлих військовослужбовців [3, с. 19].

До соціальної сфери, окрім перерахованих позицій необхідно віднести питання, пов'язані з тиловим забезпеченням, це такі, як: продовольче і речове забезпечення, надання житлових приміщень, а також медичне та торгове-побутове обслуговування, тобто ті аспекти, які безпосередньо пов'язані з задоволенням особистих потреб військовослужбовців та членів їх сімей.

Незалежно від джерела грошових коштів державне соціальне забезпечення здійснювалося в різних видах: А) грошові виплати (пенсії, допомоги, компенсації, матеріальна допомога і т.д.); Б) натуральна допомога (одяг, взуття, продукти харчування, донорська кров, технічні пристосування для інвалідів – милиці, протези і т.д.); В) послуги та пільги (розміщення у будинках-інтернатах для інвалідів, у дитячих будинках, соціальне обслуговування вдома і т.д.) [3, с. 26].

Одними з основних виплат коштів у період німецько-радянської війни були пенсії і допомоги. До 1942 р. почастішали випадки надходження скарг від бійців і молодшого командного складу з приводу неправильної та несвоєчасної виплати грошового утримання. При наданні у фінансову частину відомостей для нарахування окладів, командири підрозділів не проставляли рік служби бійців. Тим самим утруднювалася тарифікація посад, і в деяких випадках молодші командири отримували замість належних 100 крб. всього лише 15 крб. 50 коп. Тут вже не обходилося без недбалості, а часом і неналежного виконання службових обов'язків окремих осіб [7, с.28–30].

Перше, що необхідно зрозуміти, кажучи про дозвілля та відпочинок бійців та командирів Червоної армії – це те, що будь-яка армія є регламентованим соціальним інститутом, у якому формалізовані норми і стандарти, які стосуються як виконання обов'язку служби, так і всіх аспектів життя. Тому помилкою буде вважати, ніби відпочинок солдата – це час повної свободи, наданий собі. Основна маса питань дозвілля червоноармійців перебувала у віданні Головного політичного управління (далі – ГоловПУР) Червоної армії, у складі якого, згідно затвердженої ще 1 листопада 1938 р. інструкції, в оргструктурі існував відділ культури і пропаганди. Тому в спогадах фронтовиків, які воювали в різних званнях і в різних родах військ, можна зустріти діаметрально протилежні оцінки політпрацівників, їх значимості і ролі. Наприклад у спогадах командира танкової роти, старшого лейтенанта Іона Лазаревича Дегена, про причини негативного ставлення до політпрацівників, йдеться досить різко та відверто. Міститься така характерна деталь, як надмірна активність замполітів під час затишшя, що заважало танкістам якісно відпочити: «... якщо чесно, у нас і не було багато вільного часу. Під час затишшя ми займалися своєю технікою, тренуваннями, вивчали райони бойових дій і так далі. Та ще на нашу голову звалювалися всілякі замполіти, що проводили незліченні, нікому не потрібні партійні та комсомольські збори... Відпочивати нам особливо не доводилося» [4, с. 14].

В іншому місці своїх спогадів цей же учасник війни, знову звертається до теми взаємовідносин з політробітниками, категорично стверджуючи, що в танкових частинах вони взагалі не були потрібні, тобто фактично були перешкодою. До того ж він наводить низку вкрай негативних характеристик конкретних політпрацівників, з якими йому доводилося спілкуватися [4, с. 17].

Однак така думка, хоча і має своїх прихильників в середовищі ветеранів війни, не є єдиною. Інші учасники війни висловлюються по-різному. Наприклад, ветеран протитанкової артилерії Микола Дмитрович Марков висловлюється про роль політпрацівників в організації вільного часу бійців Червоної армії наступним чином: «Я віддаю належне цим людям. Це були інженери людських душ. На війні людині важко, їй треба поговорити. Це були хлопці культурні, ввічливі. Вони виконували свою функцію по вихованню людської душі... Це залежить від людини, але в принципі, це нормальні хлопці. Вони виховували правильне ставлення до людини» [4, с. 65].

Можна навести й інші приклади щодо нейтрального бачення ролі політпрацівників в організації вільного часу. Учасник війни, який висловив, сприймав їх, як певну неминучість, оцінюючи їх дії коротко: «Робота у людей була така» [4, с.66]. Безумовно, за декількома думками проблематично скласти повну картину того, як сприймали бійці діючої армії спільні зусилля політпрацівників з виховання особового складу у вільний час. Однак, зрозуміло одне, а саме те, що певна частина вільного від бойових дій (чи підготовки до них) часу обов'язково займалася під морально-виховні бесіди, в тому числі ідейно-політичного характеру. Таким чином, радянський солдат на війні, фронті не був повновладним господарем свого дозвілля, не тільки фізично, а й духовно.

Як свідчить значна кількість спогадів та інтерв'ю, спогади про дім та сім'ю, про довоєнне життя, становили істотну частину бесід під час відпочинку і періоду затишшя на фронті. Вони ж з успіхом виконували роль релаксаційного відновлення, так само як і наповнювали змістом саме буття солдата на війні, оскільки робили бої, стрілянину у супротивника і навіть саму смерть не безглуздою м'ясорубкою, а тільки засобом захисту нормального не військового життя. «Кривавий бій», за висловом В. Твардовського дійсно йшов, «заради життя на землі». Чи варто детально вести мову про те, як важливо було мільйонам солдатів відчувати зв'язок зі своїм рідними, свою значущість та потребу залишених за сотні чи тисячі кілометрів рідних та близьких. Практично єдиним засобом такого зв'язку була фронтова пошта. Листи писалися з фронту і на фронт, з першого і – до останнього дня війни. «Трикутничок» фронтового листа став своєрідним символом німецько-радянської війни. Відсутність листів з дому негативно впливало на червоноармійців знижувало їх загальний моральний стан, тому з перших днів війни питання своєчасної доставки листів в діючу армію став предметом уваги на вищому державному рівні [2, с. 15].

Переважає більшість солдатів та офіцерів Червоної армії сприймала труднощі фронтового побуту як цілком природні в обставинах, що склалася і воліла виходити з них самостійно. З цього можна зробити висновок про те, що поряд із централізованими заходами з організації вільного часу та відпочинку особового складу Червоної армії в роки німецько-радянської війни не менш значиму, а часом і важливішу роль відігравали самостійні, в порядку особистої ініціативи, дії військовослужбовців зі створення для себе і своїх товаришів сфери дозвілля, розваг і відпочинку. Можна сказати, що в цьому відношенні Червона армія була цілком автономним організмом, у якому існувало, стійко підтримувалися і традиції з організації відпочинку, незважаючи на перманентно екстремальні обставини і високу ступінь плинності особового складу в бойових частинах в результаті втрат у період інтенсивних боїв. При цьому, як свідчать мемуари, перевага віддавалася колективним формам відпочинку та дозвілля, у яких рівноправними учасниками, а не пасивними глядачами, виступали більшість військовослужбовців частини або окремого підрозділу: це стосується анекдотів, пісень і танців, спільних спогадів про дім і обговорення новин. Цей феномен колективності, як значущого чинника солдатського відпочинку в період оборонних боїв на теренах України в 1941–1942 рр., безперечно, заслуговує на те, щоб йому було приділено увагу. У ньому відображено специфіку людських взаємин не тільки в Червоній армії у червні 1941 – липні 1942 рр., а й радянського суспільства довоєнного і воєнного періоду [1, с. 35].

Життя і вільний час за будь-яких обставин не зводяться до одних тільки розважальних заходів. У кожній людині завжди присутні бажання побути на самоті, відволіктися від будь-яких зовнішніх турбот і тривоги, поринути у світ своїх найпотаємніших бажань і переживань. Про організацію поштового зв'язку говорилося вище. Тут розглянемо тільки те, як у житті реалізовувалася потреба солдатів у спілкуванні. Листи з фронту і на фронт йшли упродовж всієї війни. Читали і писали завжди, коли могла бути така можливість. При аналізі листування воєнних років, а особливо періоду червня 1941 – липня 1942 рр., що зберігаються в архівах, музеях та приватних колекціях, незмінно виникає дивне відчуття: солдати і офіцери – автори листів не мов забували про те, де і при яких обставинах вони знаходяться [1, с. 43]. Відпочинок і дозвілля бійців та командирів Червоної армії в період червня 1941 – липня 1942 рр., як і все повсякденне життя в цей період, існувало і розвивалося за рахунок організованих і самодіяльних форм; колективних та індивідуальних. До числа провідних чинників, що обумовлювали різноманіття форм військового відпочинку і дозвілля, були в той чи інший період війни, обстановка на фронтах взагалі і на певній ділянці – зокрема, характер військових дій: оборона, наступ чи взагалі відступ; особисті людські якості солдатів, командирів і політпрацівників, що визначали якість їх взаємин, у тому числі – під час дозвілля.

Зрештою, на прикладі військового відпочинку і дозвілля можна ще раз переконатися в невичерпності, багатогранності й неоднозначності такого глобального феномену, як німецько-радянська війна, а особливо її болісний упродовж 22 червня 1941 – 22 липня 1942 рр. А отже, й у необхідності подальшого розвитку історичних досліджень в даній площині.

Отже, будучи одним з чинників боездатності особового складу, фронтовий побут створював такі умови, коли присутність найнеобхідніших явищ у житті бійців ставало життєво необхідним. Бійці та командири жили за суворим розпорядком дня, у складних побутових умовах, коли найнеобхідніші для забезпечення життєдіяльності речі, такі, як, харчування, миття в лазні і санітарна обробка, грошове забезпечення і вільний від служби та боїв час ставали практично єдиним доступним задоволенням. А так як і вони часто були відсутні, то їх наявність перетворювалося на самодостатній комплекс «життєвих радощів».

Список використаних джерел

1. Козлова Н. Н. Советские люди. Сцены из истории / Н. Н. Козлова. – М., 2005. – 300 с.
2. Комков Г. Д. На идеологическом фронте Великой Отечественной войны / Г. Д. Комков. – М., 1993. – 304 с.
3. Кравцов Б. П. Советское военное законодательство в период Великой Отечественной войны / Б. П. Кравцов. – М.: ВПА им.Ленина, 1960. – 284 с.
4. Новиков В. И. На кануне испытаний / В. И. Новиков. – М., – 1988. – 285 с.
5. Олабарри И. «Новая» новая история: структура большой длительности / И. Олабарри // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. – Вып. 2. – Харьков, 2004. – С. 189–193.
6. Галузевий державний архів Міністерства оборони України, ф. 6026, оп. 48630, спр.1.
7. Пушкарева Н. Л. История повседневности и частной жизни глазами историка / Н. Л. Пушкарева // Социальная история. – М., 2003.
8. Рике Г.-Й. Продовольственная проблема и сельское хозяйство во время войны / Г.-Й.Рике // Итоги Второй мировой войны. Выводы побежденных. – М., 1998. – С.455–457.

Вадим Росицкий

ОТДЫХ И ДОСУГ КАК КОМПОНЕНТ ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ КРАСНОАРМЕЙЦЕВ

В статье сделан анализ отдыха и досуга красноармейцев на начальном этапе войны. С целью оценки настроений тогдашних бойцов Красной армии в тяжелых условиях оборонительных боев 1941–1942 гг., раскрыты формы психологической и физической разгрузки.

Ключевые слова: военнослужащий, льготы, распорядок, отдых, досуг.

Vadym Rosytskyy

RECREATION AND LEISURE AS A COMPONENT RED EVERYDAY LIFE

The article is an analysis of recreation and leisure Red Army initially wars. To assess the attitudes of the then Red Army soldiers in difficult circumstances defensive battles 1941–1942. Disclosed forms of psychological and physical relief.

Key words: soldier, benefits, schedule, Recreation, Leisure.